

СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКО-ЯПОНСЬКИХ ВІДНОСИН: 1933-1936 рр.

У статті йдеться про становлення відносин між Німеччиною та Японією протягом 1933-1936 рр. На основі матеріалів Національного архіву Японії було зроблено частковий аналіз міждержавного співробітництва напередодні Другої світової війни.

Ключові слова: Антиконтинентальний пакт, Друга світова війна, дипломатичні відносини, німецько-японські відносини, фашистський блок.

В статье говорится о становлении отношений между Германией и Японией на протяжении 1933-1936 гг. На основе материалов Национального архива Японии был сделан частичный анализ межгосударственного сотрудничества накануне Второй мировой войны.

Ключевые слова: Антиконтинентальный пакт, Вторая мировая война, дипломатические отношения, немецко-японские отношения, фашистский блок.

This article describes the development of relations between Germany and Japan during 1933-1936. On the basis of materials of the National Archives of Japan was made the partial analysis of international cooperation before the World War II.

Key words: Anti-Comintern Pact, World War II, diplomatic relations, German-Japanese relations, fascist bloc.

Становлення відносин військово-політичного блоку держав «осі» напередодні війни – це історія зближення агресивно налаштованих держав в інтересах підпорядкування інших країн і народів та встановлення їх світового панування.

Для комплексного дослідження розвитку відносин між двома державами, автор виділяє такі чотири фази німецько-японського зближення в 1933-1945 рр.:

1. Період між приходом до влади гітлерівського керівництва в Німеччині 1933 року та підписанням антикомінтернівського пакту 1936 року – період відкритої зовнішньополітичної діяльності.

2. Період з моменту підписання антикомінтернівського пакту 1936 року до 1939 року – початку війни в Європі. Виявляються протиріччя та різне бачення задекларованих цілей.

3. Короткостроковий період (1939-1941) – до моменту вступу Японії у війну в грудні 1941.

4. Військовий союз з 1941 року до капітуляції Німецького Рейху 1945 року.

У даній статті проаналізовано перший етап німецько-японського зближення напередодні Другої світової війни. Актуальність дослідження зумовлена тим, що це зближення, яке призвело до військово-політичного союзу Японії та Німеччини, стало одним з головних та найважливіших чинників розв'язання Другої світової війни.

Стан наукової розробки теми дослідження. Серед радянських видань варто відзначити праці А. Борисова [1], Д. Гольдберга [2], Х. Ейдуса [3], Є. Жукова [4]; [5], Л. Кутакова [6]; [7], І. Леміна [8], [9], М. Орлової [10] та О. Таніна [11] та ін.

До сучасних російських видань можна віднести праці А. Дорпалена [12] та В. Клавінга [13]. В українській же історіографії дане питання є недостатньо вивченим. Частково аналізу німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни торкаються С. Бобилев [14], П. Касперович [15], О. Сич [16] та ін.

Основним завданням дослідження є вивчення процесу становлення відносин між Німеччиною та Японією протягом 1933-1934 рр. та підписання антикомінтернівського пакту 1936 року. А також на основі матеріалів Національного архіву Японії, вперше залученого до наукового обігу, зробити частковий аналіз міждержавного співробітництва напередодні Другої світової війни.

Одне з ключових питань дослідження – який же вплив у обох країнах мало політичне керівництво на процес зближення – чи це тільки «м'який альянс», примхливий продукт миттєвого рішення німецької сторони, чи політична недалекоглядність, що походила в Японії від військової верхівки держави?

Вибір на користь укладання міждержавного договору – антикомінтернівського пакту – це був свідомий вибір обох держав, всупереч життєво важливим інтересам різних кіл як Японії, так і Німеччини, задля досягнення загальнодержавних зовнішньополітичних інтересів обох мілітаристських держав напередодні війни.

У суспільному житті Японії та Німеччині в 1920-1930-х роках було багато спільного, у цих країнах йшла боротьба революційних демократичних сил з ультранационалістичними, які готували прихід

фашистів до влади. Правлячі кола обох країн знайшли між собою багато спільного. Перед Японією, як і перед Німеччиною, постало питання про два шляхи розвитку країни: мирного, на основі демократії, або військового, на основі реакції. Японська буржуазія в союзі з воєнщиною прагнули завоювати вплив у масах і при загальному реакційному напрямку державної політики все ж спочатку дотримувалися обережного курсу.

Після укладення в 1919 р. мирного договору з Німеччиною, відбувається значне посилення німецького впливу на Японію. Велику активність у справі відновлення культурних і технічних зв'язків проявив німецький дипломат Вільгельм Зольф, який був першим німецьким послом в Токіо після Першої світової війни і знаходився в Японії з 1920 до 1928 рр. [17]. За його сприяння в 1926 р. у Берліні був організований Японський інститут взаємного навчання Японії та Німеччини, а в 1927 р. в Токіо відкрився японсько-німецький інститут культури, на чолі якого стояли проф. Гунгерт і японський вчений Томоєда [18].

Веймарська республіка вважала японців переможною нацією. Коректні дипломатичні відносини показали взаємну зацікавленість обох держав у подальшому співробітництві, що було задекларовано укладанням у 1927 році торговельної угоди [19].

Внутрішньополітична радикалізація в Японії, зростаючий вплив парламентарів та міністрів, взятий під контроль вивід японських військ з Китаю, – все це передувало Маньчжурській кризі та, врешті-решт, призвело до того, що 27 березня 1933 року [20], через 4 дні після прийняття відповідної постанови в німецькому рейхстазі, Німеччина проголосувала в Женеві за вивід Японії зі складу Ліги Націй і засудила її дії в Маньчжурії [21].

Таким чином, на початку 30-х років ХХ століття відбуваються прояпонські зміни в офіційному курсі німецького уряду, хоча традиційно німецька далекосхідна політика була прокитайською. Що ж стосується німецької експортної індустрії, то її реалізацію вбачали саме у невитрачених колоніальних перевагах та провідних ринках збуту у Китаї. Трохи згодом у японському міністерстві закордонних справ та армії почали послідовно з'являтися політики, що відстоювали китайські інтереси в економічній та військовій сферах. Їх дії суперечили довгостроковим інтересам японської консолідації китайського Центрального уряду в Нанкіні на чолі з Чан Кайші. Гітлер та деякі нацистські кола вважали, що переорієнтація німецької далекосхідної політики з Китаю на Японію може бути тільки поступовою. Таким чином, у Німеччині почалася прояпонська пропаганда.

Сам Адольф Гітлер мало знав про ситуацію в Східній Азії. Його інтерес привернула агресія Японії в Маньчжурії (1931), формування Маньчжоу-Го (1932) й особливо вихід Японії з Ліги Націй (1933). Кар'єрний дипломат, доктор Еріх Кордт пише про це у своїй книзі: «Після пригод у Маньчжурії Гітлер проявив інтерес до японської армії, бойовий дух якої справив на нього величезне враження, а після виходу Японії з Ліги Націй, Японія повністю завоювала

симпатії Гітлера. Він вбачав у Японії потенційного союзника, особливо у зв'язку із подіями, пов'язаними із Радянським Союзом» [22].

Німецьке керівництво, очолюване Адольфом Гітлером, зробило рішучий крок для вироблення чіткої расової політики на зовнішньополітичній арені. 15 вересня 1935 на з'їзді Націонал-соціалістичної партії Німеччини у Нюрнберзі було схвалено «Нюрнберзькі расові закони» (нім. *Nürnberger Rassengesetze*) [23] – Закон «Про громадянина Рейху» та Закон «Про охорону німецької крові та німецької честі», з яких випливало, що японці прирівнювалися до арійців (так звані «почесні арійці»), що ще раз засвідчує зацікавленість Німеччини у встановленні конструктивного діалогу з Японією.

Важливою постаттю у відносинах між Німеччиною та Японією був Йоахім фон Ріббентроп. Після того, як Гітлер призначив його «спеціальним посланником з питань роззброєння», він заснував у квітні 1934 року свій офіс, відомий під назвою «відділ Ріббентропа». Він почав функціонувати тільки після отримання Ріббентропом статусу Надзвичайного та повноважного посла 1 червня 1935 року [24]. Ймовірно, вже в 1933 році, Гітлер наказав своєму раднику із зовнішньої політики дослідити можливості зближення з Японією.

Гітлер проявив інтерес до Японії в 1933 році, в тому числі, і через географічне розташування Японії на Схід від кордонів Радянського Союзу. На відміну від прокитайських політиків німецької дипломатії, економіки й армії, він приступив до розробки прояпонської політики Німеччини у Східній Азії.

Обстановка, яка утворилася в центрі Європи після того, як Гітлер у січні 1933 р. став канцлером Німеччини, сприяла агресивному курсу японського імперіалізму. Уже в 1933 р. Гітлер у бесіді з міністром закордонних справ Ріббентропом поставив питання про важливість встановлення в тій чи іншій формі тісного контакту Німеччини з Японією. Ріббентроп заявив, що він сам має деякі зв'язки з японцями і міг би встановити контакти. Німецькі політики враховували, що «Японія займала такі ж антикомінтернівські позиції, як і Німеччина» [25].

У жовтні 1933 р. Герберт фон Дірксен був направлений послом у Токіо. У Берліні він був прийнятий Гінденбургом і Гітлером, відвідав Міністерство закордонних справ, мав зустріч з військовим міністром – генералом фон Бломбергом. Останній дав зрозуміти послу в Токіо, що бажання Гітлера встановити більш тісні відносини з Японією, має служити компенсацією швидкому зростанню відчуженості у відносинах з Росією. Та обставина, що Дірксен до призначення послом у Японію був послом Німеччини в Радянському Союзі, не є випадковим, швидше за все це було заплановано Німеччиною. «Німецьке керівництво, призначивши послом до Японії Дірксена, який добре знає становище в СРСР, прагнуло домогтися зближення з Японією на антирадянській основі» [26].

Обидві держави, тісно контактуючи між собою, вийшли з Ліги Націй. Вихід Японії відбувся 27 березня 1933 року під приводом, що Ліга Націй не визнавала захоплення Японією Маньчжурії [27].

Німеччина вийшла з Ліги Націй 19 жовтня 1933 р. під приводом, що Ліга Націй відмовляється визнавати беззаперечне право Німеччини на доозброєння [28].

У Японії в цей час так само став проявлятися все більший інтерес до розвитку відносин з Німеччиною. Новий японський посол у Берліні Нагаї у вересні 1933 р. оголосив, що Японія високо оцінила рух, який захопив Німеччину, що її «швидкий ріст, відвага, блискуча діяльність добре відома в Японії» [29]. У жовтні 1933 р. принц Токугава, голова японської палати перів, відвідав Берлін для зустрічі з Гітлером.

Підготовча робота по створенню союзу агресивних держав почалася після виступу Гітлера в 1933 р. на з'їзді нацистської партії, в якому він висловлювався про Японію в дружніх тонах. Цю роботу проводив німецький військовий аташе в Токіо полковник Отт. За завданням уряду він представив у 1934 р. доповідь про стан збройних сил Японії, в якому він висунув пропозицію про укладання японсько-німецького військового союзу. Оскільки у реалізації цієї пропозиції була зацікавлена і Японія, японський уряд призначив у травні 1934 року військовим аташе в Берліні підполковника Осіму, якому і було доручено приступити до переговорів. Одним з результатів цих переговорів було прибуття до Берліна в травні того ж року офіційної місії Японії на чолі з адміралом Мацусітою. Під час його перебування в Німеччині було продовжено переговори про укладання військового союзу, що підтверджувалося донесенням військового аташе США в Берліні Вуста: «... є дані, що показують наявність незвичайно тісних і дружніх відносин між Німеччиною і Японією аж навіть до можливого військового союзу» [30]. Обговорювалися також зовнішньоторговельні питання для досягнення найбільш тісних зв'язків.

Переговори Японії і Німеччини про укладання військово-політичного союзу було продовжено в 1935 р. «Навесні 1935 р. Ріббентроп заявив військовому аташе підполковнику Осімі про готовність німецького уряду укласти союз з Японією. Поле обговорення цієї пропозиції Осіма передав згоду Японії на підписання договору між двома країнами» [31].

Для обговорення деталей майбутньої угоди протягом 1935 р. до Німеччини приїжджали різні місії, які вели переговори з військових та економічних питань.

У кінці листопада – на початку грудня 1935 р. у Берліні відбулася нарада японських військових аташе, акредитованих у столицях європейських країн, що обговорювали питання про японсько-німецький союз. На початку 1936 р. до Берліна прибула нова японська військова місія на чолі з генералом Іто, що була уповноважена вести переговори щодо військових зобов'язань партнерів майбутнього блоку. Р. Зорге згадує: «У Німеччині в березні-квітні 1936 р. між Ріббентропом і послом Осімою через адмірала Канаріса проходили переговори з метою укладання військово-політичного союзу. Ідея того, щоб ці переговори не стали надбанням політичних діячів, робилося все, щоб вони трималися в секреті, тому ні японський МЗС не знав про них, ні МЗС Німеччини.

Саме в цей час з Німеччини до Японії прибув німецький представник Гак, який мав спеціальні повноваження від Ріббентропа і Канаріса і діяв як зв'язковий у справі створення японсько-німецького союзу» [32].

Мета поїздки Гака до Японії полягала у з'ясуванні питання про те, як далеко піде японський уряд у співпраці у військовій області, якщо буде досягнута домовленість про зазначене у союзі, а також про те, наскільки сильним союзником Німеччини у військовій області може бути Японія. Лише після утворення Кабінету Хіроїти, з квітня 1936 р. переговори стали розвиватися за звичайними дипломатичними каналами. Переговори продовжив японський посол у Берліні Мусьякодзі.

Німеччина продовжувала підкреслювати свою велику зацікавленість у якнайшвидшому завершенні переговорів з Японією і висловлювала готовність піти на поступки. Німецький посол у Китаї Траутман, інформований про хід переговорів, вказував, що Німеччина була навіть згодна відмовитися від претензій на її колишні тихоокеанські володіння (Маршаллові, Маріанські та Каролінські острови), отримані Японією в якості мандата на Версальській мирній конференції.

Зрештою, зближення Японії і Німеччини закінчилося тим, що 25 листопада 1936 року між цими державами було підписано Антиконтинентальний пакт. Ініціатором і прямим виконавцем у підготовці і підписанні пакту був Ріббентроп. Термін дії антиконтинентального пакту був визначений у п'ять років». Мета угоди – захист «національної цілісності Японії і збереження миру та безпеки у Східній Азії» [33].

Укладання німецько-японського акту не змогло зняти протиріч між Японією і Німеччиною, що загострилися у подальшому в 1937-1939 рр.

Отже, становлення відносин між фашистською Німеччиною та мілітаристською Японією напередодні Другої світової війни мало свої особливості. Обидві держави, вступаючи у союз, переслідували свої інтереси. Союз з Японією надавав Німеччині низку вигод. Вона сподівалася, що зближення з Японією, що мало головним чином антирадянську спрямованість, не викличе заперечень з боку Англії, Франції та США, а головне, дасть можливість домогтися здійснення загарбницьких планів. Правлячі кола Японії, вступаючи в союз з Німеччиною, сподівалися отримати від неї істотну підтримку для проведення агресивної політики щодо СРСР, Англії, США. У Токіо вважали це необхідним, адже зростаючий опір народів Далекого Сходу японській експансії був очевидним.

Підсумовуючи усе вищезазначене, можна констатувати, що для Гітлерівської Німеччини напередодні Другої світової війни Японія була засобом для досягнення її завойовницьких цілей та надійним союзником на Тихому океані. Таку лінію можна чітко прослідити, звернувшись до угод, що були укладені протягом 1933-1939 років. Ідеологічні розбіжності і різні державні інтереси прикривалися політичними деклараціями та обіцянками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисов А. Японо-Германское соглашение. Очаг войны на Востоке / А. Борисов. – М. : Соцэкгиз. – 1937. – 101 с.
2. Гольдберг Д. И. Внешняя политика Японии (Сентябрь 1939 – декабрь 1941 г.) / Д. И. Гольдберг. – М. : Изд. вост. лит. – 1959. – 303 с.
3. Эйдус Х. Япония от Первой до Второй мировой войны / Х. Эйдус. – Л. : Госполитиздат, тип. «Печатный двор». – 1946. – 247 с.
4. Жуков Е. М. Японо-германские отношения во Второй мировой войне: Стенограмма публичной лекции, прочитанной 9 декабря 1943 г. В Колонном зале Дома Союзов в г. Москве / Лекционное бюро при Комитете по делам высшей школы при СНК СССР / Е. М. Жуков. – М. – 1944. – 20 с.
5. Жуков Е. Япония: Сборник статей / Под ред. Е. Жукова, А. Розена. – М. : Соцэкгиз. – 1934. – 416 с.
6. Кутаков Л. Н. Внешняя политика и дипломатия Японии / Л. Н. Кутаков. – М. : «Международные отношения». – 1964. – 536 с.
7. Кутаков Л. Н. Очерки новейшей истории Японии. 1918-1963: [пособие для учителя] / Л. Н. Кутаков. – М. : «Просвещение». – 1965. – 96 с.
8. Лемин И. Блок агрессоров / И. Лемин. – М. : ГИЗ полит. лит.-ры. – 1938. – 94 с.
9. Лемин И. Пропаганда войны в Японии и Германии / И. М. Лемин. – Минск : Изд-во Белорусс. воен. окр. – 1934. – 170 с.
10. Орлова М. И. Германия 1918-1939 годов. Лекции по курсу / М. И. Орлова. – М. : Изд-во Моск. ун-та. – 1973. – 124 с.
11. Танин О. Военно-фашистское движение в Японии / О. Танин, Е. Иоганн. – М. : Партиздат. – 1933. – 256 с.
12. Дорпален А. Германия на заре фашизма / Андр. Дорпален, Л. А. Игоревский (пер. с англ.). – М. : Центрполиграф. – 2008. – 478 с.
13. Клавинг В. В. Япония в войне 1931-1945 / В. В. Клавинг. – СПб. : Ольга. – 2000. – 351 с.
14. Бобилев С. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. Й. Бобилева. – Д., 2003. – 526 с.
15. Касперович П. Історія сучасної Німеччини (XX століття) : [навч. посіб.] / П. М. Касперович. – Донецьк : Юго-Восток, 1998. – 99 с.
16. Сич О. Всесвітня історія. (1918-1945 pp.) : [навч. посіб.] / О. І. Сич. – Чернівці : Рута, 2000. – 102 с.
17. General. From March 12, 1927 to January 23, 1935 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. – No. B02030795100. – P. 009–012.
18. Попов К. Япония. Очерки развития национальной культуры и географической мысли // К. М. Попов. – М., 1964. – С. 270.
19. Michalka W. Ribbentrop und die deutsche Weltpolitik, 1933-1940 : außenpolitische Konzeptionen und Entscheidungsprozesse im Dritten Reich / Wolfgang Michalka. – München: Wilhelm Fink Verlag, 1980. – S. 238.
20. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 2 // National Archives of Japan (далі – NAJ). Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs (далі – DAMFA). Records of the Ministry of Foreign Affairs (далі – RMFA). «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795600. – [пагінація відсутня].
21. Documents relating to Council of League of Nations. Minutes of proceedings, Vol. 4. Division-5, 1933.07.01 – 1933.07.31 // NAJ. DAMFA. RMFA. Series B: Treaty / First half (Category 1-9). Item 9: League of Nations. Documents relating to Council of League of Nations / Minutes of proceedings, Vol. 4. No. B04013952400. – [пагінація відсутня].
22. Part 1 // NAJ. DAMFA. The Second Great European War / Evacuation and repatriation of nationals of the belligerent countries, Vol. 1. No. B05014023600. – [пагінація відсутня].
23. Nürnberger Rassengesetze. – Режим доступу : <http://www.rassengesetze.nuernberg.de/index.html>
24. General. From April 17, 1935 to October 13, 1938 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795200. – [пагінація відсутня].
25. Japans Weg in den Krieg. Bemerkungen über Forschungsstand und Literatur zur japanischen Zeitgeschichte. – Militärgeschichtliche Mitteilungen. – 1987. – No. 23. – S.83-209.
26. General. From November 21, 1938 to June 28, 1940 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795300. – [пагінація відсутня].
27. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 1 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795400. – P.21-22; General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 1 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795500. – [пагінація відсутня].
28. Documents relating to Council of League of Nations / Minutes of proceedings, Vol. 5. Division-6, 1933.09.23 – 1933.09.23 // NAJ. DAMFA. RMFA. Series B: Treaty / First half (Category 1-9). Item 9: League of Nations. Documents relating to Council of League of Nations / Minutes of proceedings, Vol. 5. No. B04013953400. – [пагінація відсутня].
29. Zur Tauglichkeit eines ubergreifenden Faschismusbegriffes. Ein Vergleich zwischen Japan, Italien und Deutschland // Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. – 1981. – № 29. – S. 37.
30. Michalka W. Ribbentrop... – S. 208.
31. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 3 // NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795700. – [пагінація відсутня].
32. Spang C. Wer waren Hitlers Ostasienexperten? / Christian W. Spang // OAG Notizen. – 2003. – № 4. – S. 13.
33. Pact against the Communist International // NAJ. Records of Far East Military Tribunals. Administrative Records. Imperial Household Agency. Records of Far East Military Tribunals. No. A03033756300. – 53 p.

© Білоконь А. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 16.10.2012 р.

Рецензенти: Тригуб О. П., д.і.н., проф.;
Годоров І. Я., д.і.н., проф.

БЛОКОНЬ Альона Олександрівна (1989 р. н.). У 2011 р. закінчила Чорноморський державний університет за спеціальністю «міжнародні відносини» (спеціаліст). Аспірантка кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики ЧДУ ім. Петра Могили.

Коло наукових інтересів: німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 pp.).